

FOLYÓIRATSZEMLE

Helynévtörténeti Tanulmányok 9. (2013)

Szerkesztők: HOFFMANN ISTVÁN – TÓTH VALÉRIA. A Magyar Névarchívum Kiadványai
29. Debreceni Egyetemi Kiadó, Debrecen. 186 lap

A Helynévtörténeti Tanulmányok kilencedik kötete tizenhárom tanulmányt tartalmaz, melyeknek legnagyobb része előadásként elhangzott a 2013. évi, nyolcadik síkfőkúti Helynévtörténeti szemináriumon. A helynévtörténeti témák mellett személynevekkel foglalkozó, névelméleti és interdiszciplináris megközelítéseket alkalmazó tanulmányok is találhatók köztük.

RÁCZ ANITA a nép(név) fogalmával, annak változásával foglalkozik jelen tanulmányában (7–17). Egy nép (etnikum) mibenlétét meghatározni nem egyszerű feladat, emiatt azt sem könnyű eldönteni, hogy mi tekinthető népnévnek, és mi nem. Munkája szempontjából ő csak azokat az etnonimákat tartja számon, amelyeket a magyar nyelvhasználók a vizsgált korszakban valóban ismerhettek, illetve használhattak különböző etnikumok megnevezésére.

KOCÁN BÉLA Ugocsa vármegye ó- és középmagyar kori településneveinek etnikumok szerinti nyelvi rétegeivel foglalkozik (19–29). Ez a téma különösen azért érdekli a kutatókat, mert a településneveket régóta felhasználhatónak gondolták etnikai kérdések tisztázására. A szerző szláv, magyar, német és román etnikumra utaló névréteget különböztet meg, megállapítva, hogy Ugocsa megyében mindössze 6,5%-nyi idegen népelemre utaló településnév található. Hozzáteszi, hogy a településnevek mellett kisebb denotátumok neveit (dülőneveket, kisebb vizek neveit) is érdemes vizsgálni, hiszen azok jobban tükrözik a lakosság etnikai hovatartozását. Ezzel szemben a nagyobb denotátumok nevei nem mindig jellemzik a lakók nemzetiségét.

K. NÉMETH ANDRÁS a külső-somogyi Koppány-patak nevének etimológiájával foglalkozik (31–41), az eddig ismerthez képest újabb (a FNESz.-nél korábbi) adatokat is bevonva a vizsgálatba. A korábbi névtani szakirodalom szerint a patak a partján fekvő egyik jelentősebb településről, a mai Törökkoppányról kapta nevét. A szerző viszont ezt elvetve inkább az Árpád-kori *Koppány* személynévből származtatja a víznevet, mivel a történészek szerint ez a terület lehetett Koppány első szállásterülete, hercegi uradalma, s a Koppány herceggel kapcsolatos néphagyomány is (részben) ehhez a területhez köthető.

BÁBA BARBARA a *vejsze* lexéma történetét, legkorábbi előfordulásait vizsgálja (43–56). A szó köznévként és helynév részeként is előfordul Árpád-kori okleveleinkben. A köznévi előfordulás azért lehet meglepő, mert az oklevelek magyar nyelvű szórványai általában tulajdonnevek, bár helyek említésével kapcsolatos köznevek is előfordulhattak magyarul (ilyenek még például a földrajzi köznevek és a fanevek). A szó jelentésváltozatain kívül a hangtörténeti változatok kialakulását is bő adatolással, meggyőzően mutatja be a szerző, s egyúttal cáfolja a *varsa* szóval való etimológiai összefüggését is. A *vejsze* szó

területi elterjedtségéről megtudjuk, hogy a korai ómagyar korban leginkább az északnyugati területekről adatolható.

SZŐKE MELINDA a garamszentbenedeki apátság alapítólevelének latinizáló helynevei alapján a latin oklevélszöveg és a helynévi adatok kapcsolatát járja körül (57–76). Ez a módszer – azaz hogy a tulajdonneveket nem a latin alapszövegtől elszakítva, hanem annak részeként tekintjük – azért különösen fontos, mert bizonyos kérdésekre csak a teljes szövegösszefüggés fényében kapható válasz. A latinizáló névhasználat esetei közül a szerző kettőt, a magyar nevek szóvégeinek latin végződésékként való azonosítását (és ennek megfelelő ragozását), valamint a nevek részfordítását vizsgálja, vagyis amikor a név egy része latinra fordítva szerepel az oklevélbe illetve (pl. a földrajzi köznévi utótag vagy a megkülönböztető előtag).

SENTGYÖRGYI RUDOLF korai oklevélgyűjteményeink nyelvtörténeti forrásértékéről ír kutatás-módszertani szempontból (77–88). A legkorábbi forrásgyűjteményeket összegzően bemutató rész után egy esettanulmányt olvashatunk, amely a Tihanyi alapítólevelé adatainak előfordulásait vizsgálja nagy (részben kézíratos) oklevélgyűjteményeinkben (a Hevenes-i, a Kaprinai- és a Fejér György-féle gyűjteményekben). Az összehasonlító táblázatot áttekintve kiderül, hogy számos elírt, téves adat szerepel e másolatokban (a helynévi adatok többsége, de legalább fele félrevezető). Az ezt követő érdekes gondolat kísérlet lényege, hogy mi lenne, ha ezen újkori oklevélmásolatok elkészülte után az eredeti oklevél elveszett volna: milyen adatokra építene akkor a történettudomány, a történeti földrajz, a nyelvtörténeti kutatás és a történeti névtan. A szerző végül összegzi azokat a módszertani következtetéseket, amelyeket a bemutatott oklevélmásolat-gyűjtemények használatára nézve levonhatunk.

DITRÓI ESZTER esettanulmányában a nyelvi érintkezések, az idegen nyelvi környezetnek a helynévrendszerekre gyakorolt hatását vizsgálja a Vas megyei Vendvidék magyar, vend (szlovén) és német helynévi adatait felhasználva (89–99). A háromnyelvű terület kiválóan alkalmas az interetnikus kapcsolatok helynévrendszerekre gyakorolt hatásának feltárására. A kontaktusjelenségeket vizsgálva a szerző a többnevűség kérdéskörével is foglalkozik többnyelvű névpárok szemantikai, hangalaki és morfológiai megfelelését vizsgálva. Összefoglalóan megállapítja, hogy az átvételek többnyire a lexikális névkinccset gazdagítják, a morfológiai hatás sokkal ritkább.

TÓTH TEODÓRA egy kárpátaljai nyelvjárásziget, Dercen névrendszertani sajátosságait vizsgálja abból a feltételezésből kiindulva, hogy ha egy terület nyelvjárás szempontból különbözik a környezetétől, akkor esetleg elképzelhető, hogy más névmintákat is alkalmaz, mint a környező falvak (101–114). Először a terület bemutatását olvashatjuk, majd a szerző Dercen dialektológiai sajátosságait foglalja össze, megállapítva, hogy a nyelvjárászigetek általában belső migráció révén jöttek létre. Ezután a névalkotási jelenségek területi különbségeinek vizsgálata következik, melyek okai lehetnek a természeti környezet eltérései mellett történeti, kulturális és természetesen nyelvi tényezők is. Így annak ellenére, hogy van néhány markáns különbség a névtani modellek tekintetében, ez nem kizárólag a nyelvjárás különbségek eredménye.

GYÓRFFY ERZSÉBET egy viszonylag új tudományterület, a helynév-szociológia (szocionomasztika) kutatási feladatairól ír (115–125). A nevek kulturális vagy társadalmi jelentésével foglalkozó névszociológia a neveket társadalmi beágyazottságukkal együtt vizsgálja, a tulajdonnevek eddig is többtényezős jelentésstruktúráját kiegészítve az ún. kulturális jelentéssel. A helynév-szociológia kutatási területeinek bemutatása előtt az

ilyen irányú személynévtani kutatásokról is olvashatunk. Összegzésként megállapíthatjuk, hogy a felsorolt diszciplínák és irányzatok (geolingvisztika, diskurzuselemzés, kognitív nézőpont, nyelv-szociálpszichológia, nyelvi tervezés) mindenképpen új szempontból teszik a helyneveket vizsgálat tárgyává.

PÁSZTOR ÉVA az élőnyelvi helynévgyűjtések módszertani-elméleti kérdéseit foglalja össze (127–138). Ezek három fő téma köré csoportosíthatók: a gyűjtés tárgya, módszere és földrajzi keretének körülhatárolása. A gyűjtés tárgyának meghatározásakor szembesülünk azzal a névelméleti kérdéssel, hogy mit tekinthetünk helynévnek (pl. a tanyanevek ide sorolhatók-e). Módszertanilag elmondható, hogy a helynevek közzétételét és a gyűjtést is a kezdetektől az egységességre törekvés jellemezte, hiszen a fontosabb gyakorlati tudnivalókat útmutatókban foglalták össze. A leginkább kedvelt a kérdőíves módszer volt, de az interjúk készítése is ismert lehetőség. A gyűjtés kezdetben településenként folyt, a 60-as évektől pedig már megyei keretek között valósult meg.

SLÍZ MARIANN a *Dorottya* név ómagyar kori történetének több szempontú áttekintésével bemutatja, hogy a genealógia és a mikrotörténetírás hogyan nyújthat segítséget a névkutatásban (139–152). Az elemzés során kiderül, hogy a mikroszintű vizsgálat olyan tényezőkre hívhatja fel a figyelmet, amelyek a makroszintű vizsgálódás során homályban maradnak. A makroszemléletű elemzések (a statisztikai, névföldrajzi vizsgálatok) fel tudják tárni például egy név területi megoszlását, elterjedésének időbeli ütemét, de önmagukban nem képesek megvilágítani ezek okait. A mikrovizsgálat ezzel szemben be tudja mutatni az egyéni és családi névadási indokok egy részét, és azt, hogy egy-egy név gyakoriságának megnövekedésében milyen okok játszanak szerepet. Ennek a módszernek hátránya viszont, hogy csak az egyes eseteket látja. Így a legcélravezetőbb a két szemléletmód összekapcsolása lehet.

MOZGA EVELIN az ómagyar kori *-s/-cs* képzős személynéveink vizsgálatának lehetőségeit, szempontjait foglalja össze (153–167). Az alkalmat az áttekintésre az adja, hogy 50 éve jelent meg B. LŐRINCZY ÉVA tanulmánya az *-s/-cs* képzővel alakult névanyagról, ekkor azonban még nem állt rendelkezésre olyan névtár, amely a régi személynévek átfogó gyűjteményét tartalmazta volna. Az azóta megjelent Árpád-kori személynévtár viszont, amely megközelítően teljes körű gyűjtés a korszak személynéveiről, új lehetőségeket teremt a képzős nevek kutatása terén is. Jelen tanulmány a régi magyar személynévekkel kapcsolatos, megoldásra váró problémákra irányítja rá a figyelmet.

BÖLCSKEI ANDREA a kelta vallásosság nyomait kutatja a Brit-szigetek helyneveiben (169–184). Megállapítja, hogy a kelta szubsztrátumréteghez kapcsolódó, vallási vonatkozású helynevek két alapvető csoportba sorolhatók. Az ide tartozó nevek egy része kelta istenek, illetve mitológiai alakok nevét vagy a pogány kelta vallás egyes motívumaira történő utalást tartalmaznak. A kereszténység megjelenése után keletkezett nevek közül a helyi, kelta szentek tiszteletére vonatkozó nevek tartoznak ide.

A kötetben ismét sok értékes, változatos témájú tanulmányt olvashatunk, amelyek jól tükrözik a névkutatást jelenleg foglalkoztató problémákat, egyúttal pedig ösztönzést adnak a továbbgondolásra is.

BÉNYEI ÁGNES
Nyíregyházi Főiskola